

of things foul or impious; with admiration of things praiseworthy; with lowliness of things pitiable; and so in all other cases» [2, p. 379].

Accordingly, such an emotional impact on the audience evokes confidence, even defusing the semantic quality of speech. Aristotle underlines: «Appropriate style also makes the fact appear credible; for the mind of the hearer is imposed upon under the impression that the speaker is speaking the truth, because, in such circumstances, his feelings are the same, so that he thinks (even if it is not the case as the speaker puts it) that things are as he represents them; and the hearer always sympathizes with one who speaks emotionally, even though he really says nothing. This is why speakers often confound their hearers by mere noise» [2, p. 379].

The achievement of a goal by the way of belief that influences the hearer's consciousness, and the achievement of a goal by the way of suggestion that influences the hearer's sub-consciousness, are closely intertwined. But in every way of speech influence subtext and its effects are very significant and valuable.

Conclusions and prospects for further researches of direction. Currently, subtext is one of the keys and special methods in rhetoric. Different techniques of influence on the man's sub-consciousness, emotions, feelings, mind, behavior, thoughts etc. are described in detail. But first substantiated principles and basis are represented in «Rhetoric» by Aristotle where the subtext phenomenon and its expressions and effects (for example, suggestion) are analyzed directly or indirectly.

In sum, the focus of attention in Aristotle's «Rhetoric» is on the role of subtexts, on indirect evoking the listeners' thoughts and ideas in the process of persuading them. The subtext and its expressions and effects are given a thorough and all-round depiction in the said tractate, showing

multi-functionality and importance of the implicitness in the word sphere.

BIBLIOGRAPHY

1. Ключек Г. Мистецтво сторітелінгу в сучасній педагогічній риторичі / Г. Ключек // Дивослово. – 2015. – № 6. – С. 27–30.

2. Aristotle. The Art of Rhetoric / Aristotle; with an English translation; by John Henry Freese, formerly fellow of St. John's College, Cambridge. – London: William Heinemann; New York: G. P. Putnam's Sons, 1926. – 491, [5] p. – (The Loeb Classical Library).

BIBLIOGRAFIYA

1. Klochek H. Mystetstvo storitelinhu v suchasniy pedahohichniy rytorytsi / H. Klochek // Dyvoslovo. – 2015. – № 6. – S. 27–30.

2. Aristotle. The Art of Rhetoric / Aristotle; with an English translation; by John Henry Freese, formerly fellow of St. John's College, Cambridge. – London: William Heinemann; New York: G. P. Putnam's Sons, 1926. – 491, [5] p. – (The Loeb Classical Library).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ФОКА Марія Володимирівна – кандидат філологічних наук, докторант кафедри української літератури, старший викладач кафедри лінгводидактики та іноземних мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія літератури, компаративістика, риторика, медіаосвіта.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

FOKA Mariya Volodymyrivna – Candidate of Philological Sciences, Postdoctoral Student of Ukrainian Literature Chair, Senior Lecturer of Linguodidactics and Foreign Languages Department, Kirovohrad Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: theory of literature, comparative literature, rhetoric, media education.

УДК 377.091

БАБЕНКО МАРИНА ОЛЕГІВНА – старший викладач кафедри інженерної механіки Красноармійського індустріального інституту ДВНЗ «ДонНТУ»
e-mail: babenkomarina@yandex.ua

СУТНІСТЬ СЕРЕДНЬОЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ МІСЦЕ У ЗАГАЛЬНІЙ ОСВІТНІЙ СИСТЕМІ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Зміст та форми середньої професійної освіти неодноразово перетворювались внаслідок поступового усвідомлення суспільством її значущості для

особистісного та професійного становлення людини та економічного прогресу. Пошук шляхів розвитку системи освіти, реформування середньої професійної школи у другій половині XIX – початку XX ст.

підкреслює актуальність звернення саме до цього історичного періоду і збагачує сучасну науку знаннями про механізми модернізації, вплив регіональних факторів на її ефективність.

Визначення місця середньої технічної освіти в сучасній освітній системі з урахуванням соціально-політичних змін впродовж XIX та XX ст. надасть можливість проведення досліджень з позиції актуалізації історичних процесів в подіях сьогодення.

З метою забезпечення теоретико-методологічного рівня дослідження питання розбудови середньої технічної освіти в Катеринославщині наприкінці XIX – початку XX ст. необхідно визначити сутність провідного поняття «середня технічна освіта» як комплексного елемента освітньої системи в контексті його історичного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд історичної та історико-педагогічної літератури стосовно визначення сутності та основних задач середньої технічної освіти дозволяє зробити висновок про існування робіт з цього напрямку у працях науковців різних періодів. Так, наприкінці XIX – початку XX ст. були написані статистично-описові роботи М. Корфа, І. Анопова, І. Максина, А. Небольсіна. У післяреволюційні часи створені праці М. Авдієнка, І. Хаїта, М. Скрипника, В. Ястрембського, в яких зроблено спробу висвітлення значення професійної освіти у справі розбудови соціалізму.

Починаючи з 1960 р. зміст середньої професійно-технічної освіти та основні етапи її розвитку розглядалися у наукових дослідженнях А. Веселова, М. Кузьміна, Е. Дніпрова, С. Батишева, І. Воєводського. У 70–80-х рр. з'являються дослідницькі роботи з історії розвитку професійно-технічної освіти в Україні авторів: М. Яценка, О. Хромової, М. Пузанова, Г. Терещенка, А. Веселової, В. Баранова та ін. Найбільші досягнення радянської історіографії у 80–90-х рр. минулого століття втілилися у фундаментальних монографіях В. Онопрієнка, Т. Щербаня та Є. Степанович, де висвітлено проблеми технічної освіти тієї частини України, що входила до складу Російської імперії.

В кінці XX – на початку XXI ст. питання розбудови середньої спеціальної освіти на території України у різні періоди досліджували М. Лисенко, Є. Луценко, О. Кривошшин, С. Бутівченко. Цілісного уявлення про сутність професійної освіти та її місце в освітній системі України надає енциклопедичне видання «Профосвіта України: XX століття» за редакцією Н. Ничкало.

Значна частина праць з дослідження історико-педагогічних процесів присвячена розвитку професійної освіти в різних регіонах України. Так, Н. Романоф в своїй дисертації розглядає східноукраїнський регіон в другій половині XIX – першій половині XX ст. В роботі Т. Медведовської досліджено професійну підготовку гірничих інженерів в Україні з 1899 р. по 2005 р. Книга О. Михайлюк присвячена розвитку нижчих та середніх сільськогосподарських освітніх закладів на Полтавщині. В наукових дослідженнях О. Данилової та М. Гончара розглянуто розвиток професійної освіти на Півдні України у різні періоди. Визначенню змісту та місця професійної та технічної освіти в освітній системі з урахуванням історичного аспекту присвячені наукові публікації Н. Падун, Я. Нагрибельного, І. Козловської, Л. Семеновської.

Обґрунтування у вищезазначених наукових працях таких ключових понять, як «професійна освіта», «професійно-технічна освіта», «нижча професійна освіта», «технічна освіта» та ін., здійснено з орієнтацією на цілі певних досліджень, тому отримані визначення не можна вважати універсальними. Зважаючи на це, актуальним постає визначення сутності середньої технічної освіти в історичному висвітленні з урахуванням задач подальших досліджень.

Мета статті – дослідити сутність поняття «середня технічна освіта» та визначення його місця у загальній освітній системі в історичному аспекті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з Законом України «Про освіту» «освіта – основа інтелектуального, культурного, соціального, економічного розвитку особистості, суспільства і держави» [4]. Система освіти являє собою сукупність закладів освіти, наукових, науково-методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування, які відповідно до Конституції та інших законів України забезпечують реалізацію освітніх процесів. Визначення поняття «освіта» набувало різних інтерпретацій в роботах видатних педагогів впродовж більше двох століть. Відомий сучасний український педагог М. Євтух визначає освіту як «процес і результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь і навичок і пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та своєрідність цієї особистості» [3, с. 613].

Залежно від характеру підготовки до життя і певного виду трудової діяльності розрізняють загальну і професійну освіту. Тобто, професійна освіта є складовою частиною системи освіти та являє собою підготовку в навчальних закладах фахівців для трудової діяльності в певній галузі народного господарства, науки, культури. В дослідженнях Н. Романовф поняття професійна освіта розглядається як родове щодо загального «освіта», і таке, що має свої видові поняття: професійно-технічна освіта, політехнічна освіта та гуманітарна освіта.

Технічна освіта відповідно до визначення О. Щербак є однією з галузей (поряд з аграрною, медичною, юридичною та ін.) загальної системи освіти та визначається як «результат володіння певним рівнем знань, умінь і навичок професійної діяльності з конкретної технічної спеціальності та професії». Як галузь системи технічна освіта поділяється на професійно-технічну та вищу технічну освіту. Професійно-технічна освіта є початковим ступенем професійної освіти, та забезпечує підготовку робітників нижчої та середньої кваліфікації. А технічна вища освіта забезпечує підготовку фахівців з технічних навчальних напрямів за відповідними рівнями вищої освіти.

Згідно з тлумаченням словника за редакцією Н. Ничкало «середня професійна освіта – це система підготовки та підвищення кваліфікації робітничих кадрів через професійно-технічні навчальні заклади. Середня професійна освіта здійснюється на базі дев'яти класів у професійно-технічних училищах з відривом від виробництва» [5, с. 312].

В чинних нормативних документах, які визначають правові, організаційні та фінансово-економічні засади функціонування і розвитку системи освіти, структура освіти включає дошкільну, загальну середню, професійно-технічну, вищу та післядипломну освіту. У нових освітніх законопроектах, складених у відповідності до європейських освітніх стандартів та з урахуванням перспектив соціально-економічного розвитку, професійно-технічну освіту узагальнено до професійної, яка включає в себе первинну професійну освіту з присудженням освітньої кваліфікації кваліфікованого робітника та спеціалізовану професійну освіту з присудженням освітньої кваліфікації молодшого спеціаліста.

З урахуванням вищезазначеного в подальших дослідженнях середню технічну освіту будемо трактувати як складову професійної освіти, що має на меті підготовку фахівців середньої ланки технічного профілю.

При висвітленні значущості середньої технічної освіти у контексті освітніх норм сучасності було проаналізовано відповідність рівнів та ступенів вищої та професійної освіти кваліфікаційним рівням Національної рамки кваліфікації. За результатами аналізу складено схему (мал. 1), яка унаочнює місце середньої технічної освіти в освітній системі з урахуванням тенденцій подальшого реформування професійної освіти. Згідно з раніше наведеним визначенням середня технічна освіта забезпечує підготовку фахівців за п'ятим кваліфікаційним рівнем Національної рамки кваліфікації, якого можна набути при навчанні в закладах професійної освіти (професійному коледжі та регіональному центрі професійної освіти), здобуваючи ступінь молодшого спеціаліста, або в закладах вищої освіти (коледж, університет), здобуваючи ступінь молодшого бакалавра.

Просліджуючи сутнісні характеристики середньої технічної освіти в історичному аспекті, відмітимо, що активна її розбудова припала на період інтенсивного розвитку промисловості у другій половині XIX – початку XX ст., хоча зародки цього процесу спостерігались значно раніше і були пов'язані з вивченням механічних та будівельних ремесел.

Наприкінці XVIII ст. Й. Песталоцці визначив поняття «освіти для індустрії» як результат «використання загальної освіти в цілому для спеціальної галузі трудової діяльності», зазначивши, що математичні та технічні знання є інтелектуальною основою індустрії. Тому при визначенні поняття «технічна освіта» синонімічними використовуються терміни «індустріальна освіта», «промислова освіта».

В енциклопедичному виданні початку XX ст. Ф. Брокгауза, І. Ефрона описано історію розвитку технічної освіти, починаючи з 60-х років XVII ст. до початку XX ст. Заснування технічних освітніх закладів, на думку авторів енциклопедичного словника, мало місце у Франції в 60-х роках XVII ст. В середині XVIII ст. в Парижі було відкрито перше будівельне училище, де викладались *геометрія та проєкційне креслення, механіка та фізика*. Ті ж самі науки вивчались і у школі гірничих чиновників та військово-технічних навчальних закладах Франції. При описуванні систем технічної підготовки промислових фахівців у різних країнах Європи авторами використовувались наступні терміни: промислові училища, нижча та середня технічна освіта, технічне вище училище, технікуми, технічні школи, реальні гімназії.

КВАЛІФІКАЦІЙНІ РІВНІ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАМКИ КВАЛІФІКАЦІЇ	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
ТИПИ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ	ПРОФЕСІЙНИЙ ЛІЦЕЙ, ЦЕНТР ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ, ПРОФЕСІЙНИЙ КОЛЕДЖ				СЕРЕДНЯ ТЕХНІЧНА ОСВІТА				
СТУПЕНІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ	кваліфікований робітник I рівень ПО II рівень ПО III рівень ПО IV рівень ПО				СЕРЕДНЯ ТЕХНІЧНА ОСВІТА				
СТУПЕНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	СЕРЕДНЯ ТЕХНІЧНА ОСВІТА				СЕРЕДНЯ ТЕХНІЧНА ОСВІТА				
ТИПИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	СЕРЕДНЯ ТЕХНІЧНА ОСВІТА				СЕРЕДНЯ ТЕХНІЧНА ОСВІТА				

Мал. 1. – Визначення місця середньої технічної освіти в контексті реформування сучасної професійної та вищої освіти

Визначення місця середньої технічної освіти в освітній системі неможливе без аналізу основних етапів розвитку самої системи освіти. За відправну точку започаткування системи освіти на українських землях, які належали Російській державі, доцільно прийняти утворення у 1802 р. Міністерства народної освіти, що сприяло централізації підпорядкування навчальних закладів та інших закладів «для розповсюдження наук». Заснування шести навчальних округів (Московського, Віленського, Дерптського, Харківського, Казанського і Санкт-Петербурзького) та план улаштування навчальної частини в імперії обумовлювались у «Попередніх правилах народної освіти», затверджених у 1803 р.

Згідно з правилами кожен округ мав складатися з одного університету та з училищ кількох губерній, схожих між собою за місцевими обставинами; у тих округах, де не було університету, передбачалось його заснування. За статутом навчальних закладів, затвердженим 5 листопада 1804 р., були здійснені важливі заходи в організації училищ. Відповідно до Попередніх правил та статуту всі навчальні заклади були розділені на чотири розряди, при чому училища нижчого розряду були ланкою для переходу в училища більш вищого розряду, що надавало можливість поступового отримання освіти всіх рівнів. Така ступенева схема освіти була схожа на проект 1792 р. загального улаштування училищ у Франції.

У відповідності з розрядами навчальні заклади розподілялись на: університети, які мали бути в кожному окрузі; гімназії – в кожному губернському місті; повітові училища – в кожному повіті; приходські училища, які мали відкриватись не тільки в містах, але і в селах. Таким чином, умовно визначались вищий, середній та нижчий освітні рівні. Окрім загальних навчальних закладів створювались також «професійні»

училища здебільшого з духовного та військового напрямів.

З приходом до влади російського імператора Миколи I відбулися зміни в організації освітньої системи у напрямку посилення впливу держави на освіту. Відповідно до нового Статуту гімназій і училищ повітових та приходських від 8 грудня 1828 р. гімназії передбачалися для дворян та чиновників, повітові училища – для міського недворянського населення, приходські – для сільського населення, а всі перелічені навчальні заклади розглядалися як окремі та самостійні с «більш-менш закінченим курсом». Таким способом нова училищна система стверджувала станове розмежування видів освіти та типів шкіл та відміняла ступеневість підготовки.

В цей період згідно з вимогами розвитку мануфактурного виробництва, промисловості та торгівлі актуалізується поняття реальної освіти, яка мала за мету приготувати людину до практичної діяльності. Основу реальної освіти складали предмети природничо-математичного циклу. Перші ознаки державного піклування про «розповсюдження реальних та технічних відомостей» виявились виданням 3 червня 1836 р. Постанови про «улаштування при гімназіях та повітових училищах в тих містах, де немає університетів, відділень реальних училищ, пристосованих до головної потреби того місця, зі спрямуванням їх до мануфактурної промисловості або до торгівлі» [2, с. 343]. В таких реальних відділеннях для викладання вводились предмети, які «найбільш відповідали потребам населення» [2, с. 344], а саме: комерційні науки та бухгалтерія, практична хімія, практична механіка, малювання та креслення, технології тощо. Наступні зміни у гімназичному курсі відбулися у 1852 р., внаслідок чого у більшості гімназій перевага надавалась викладанню природничих наук.

Однак державні заходи з організації реальної освіти в рамках освітньої системи не задовольняли потреб більш масштабних галузей виробництва, тому ініціатива з відкриття професійних училищ належала власникам промислових підприємств. Так, у 1823 р. на території Катеринославщини, в Луганську, а в 1836 р. – у Лисичанську було відкрито перші гірничі початкові школи для підготовки робочих та молодших спеціалістів. Після підписання у 1839 р. «Положення про навчальні заклади Луганського гірничого округу», яке передбачало створення в Луганському гірничому окрузі мережі початкових та середніх гірничих навчальних закладів, у Третій Роті та Кам'яному Броді було відкрито гірничі школи. У 1839 р. в Луганську було засноване гірничозаводське, а

в Лисичанську – гірниче училище, які діяли до відміни кріпосного права.

Зародження системи промислової освіти на території Російської імперії також мало місце в найбільш розвинутому гірничопромисловому регіоні на Уралі, де у 1847 р. згідно з Положенням про штати головного правління уральських гірничих казенних заводів Уральського хребта було засновано систему гірничої освіти, яка включала в себе: первісні або заводські школи у кожному поселенні, окружні училища в кожному заводському окрузі, Уральське гірниче училище для всіх уральських заводів у Єкатеринбурзі. Навчання в школі продовжувалось два роки, після чого найкращі випускники вступали в окружні училища, де курс навчання складався з двох класів по два роки в кожному. Для випускників, які не досягли значних успіхів в заводській школі, для подальшого навчання організовувались недільні школи. Кращі випускники окружних училищ переводились для продовження навчання в Уральське гірниче училище, інші випускники – по досягненню п'ятнадцятирічного віку направлялись на заводські роботи. Уральське гірниче училище у 1853 р. було перетворене з Єкатеринбурської гірничозаводської школи, заснованої ще у 1724 р., та готувало уставщиків, майстрових, наставників для міських шкіл, а також чиновників для гірничої служби.

Отже, до 60-х років XIX ст. на фоні змін в державній освітній системі відбувалося започаткування елементів технічної освіти шляхом заснування відділень реальних училищ та ремісничих шкіл. В регіонах з розвинутою промисловістю організація роботи технічних навчальних закладів здійснювалася відокремлено від розвитку загальної освітньої системи та мала судо галузеве підпорядкування.

Період «великих реформ» 60-х років XIX ст. відзначився кардинальними змінами у всіх рівнях освітньої системи. Затвердження вісімнадцятого червня 1863 р. нового університетського статуту сприяло посиленню суспільної та наукової ролі університетів. Серед вищих навчальних закладів з'являються технічні, сільськогосподарські та комерційні. Запровадження єдиної початкової освіти відбулося з оприлюдненням у 1864 р. «Положень про початкові народні училища», згідно з якими усі нижчі школи, окрім духовних закладів, переходили до підпорядкування Міністерства народної освіти.

Зміни у середній школі були пов'язані зі створенням статуту гімназій і прогімназій від дев'ятнадцятого листопада 1864 р., згідно з якими в невеличких містечках відкривалися прогімназії (неповні гімназії) з чотирирічним терміном навчання, а також встановлювалось два типи гімназій: класична та реальна. На відміну від класичної у реальній гімназії перевага

надавалась природничим і точним наукам. Указом 1872 р. реальні гімназії перетворювались в реальні училища, які мали за мету загальну освіту, пристосовану до практичних потреб та до набування практичних знань. В старших класах таких училищ вивчались такі прикладні дисципліни як *механіка, хімія, а також технологічні та комерційні предмети*. Випускники реальних училищ могли вступати тільки до технічних і сільськогосподарських вищих навчальних закладів.

Таким чином, освітні реформи другої половини XIX ст. виокремили нижчу, середню та вищу ступені загальної освіти, а також спричинили розмежування реальної та загальної освітньої складової. Технічна освіта в складі професійної поступово відділялася в окрему галузь освітньої системи.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. відповідно до тенденції інтенсивного промислового розвитку тлумачення поняття «технічна освіта» набуває нових смислових відтінків, асоціюючись з поняттям «промислова освіта», визначенням у «Загальному нормальному плані розвитку промислової освіти в Росії». За визначенням цього проекту «промислова освіта має готувати до промислової діяльності осіб..., які б могли ставати корисними діячами у відповідних родах та на відповідних ступенях промисловості» [6, с. 2]. У якості ступенів промисловості затверджувались наступні кваліфікаційні рівні: інженери, комерційно освічені керівники, техніки, майстри та робочі. У 1888 р. в Основних положеннях про промислові училища відповідно до затверджених рівнів фахової підготовки було встановлено ремісничий, нижчий та середній ступінь технічної освіти. Також основними положеннями визначались вимоги до вступників, що встановлювало зв'язок між початковою та промислово-училищною освітою. А можливості подальшої фахової реалізації визначалась рівнем значущості отриманої промислової освіти.

Згідно з Основними положеннями тривалість курсу навчання в середніх технічних училищах не повинна перевищувати чотири роки, а нижчих технічних та ремісничих – трьох років. Для вступу в ремісничі училища необхідно було надати свідоцтво про закінчення курсу початкового або повітового училища; для вступу в нижчі технічні училища необхідно було закінчити курс міського або повітового училища. Вступники до середнього технічного училища мали надати документ про закінчення п'яти класів реального училища. Випускникам середніх технічних училищ надавалось право вступу до вищих технічних навчальних закладів.

Вчителі та керівники робіт обиралися з осіб, які закінчили курс з відповідної

спеціальності в одному з вищих навчальних закладів Російської імперії. Викладати технічні предмети та керувати практичними заняттями запрошувались особи з освітою не нижчою за середній технічний навчальний заклад. Усі претенденти на викладацькі мали бути отримати практичну підготовку впродовж одного-двох років. Штатні викладачі прирівнювались до державних службовців.

Необхідно додати, що Положення про промислові училища визначали діяльність навчальних закладів, які належали виключно Міністерству народної освіти. Але існували й інші професійні та професійно-технічні установи, які підпорядковувались іншим галузевим міністерствам, мали різні назви, діяли за власними статутами. Тому характерною ознакою промислової освіти досліджуваного періоду є відсутність єдиної класифікації професійних навчальних закладів. Так, у педагогічних працях кінця XIX – початку XX ст. використовуються різні назви промислових навчальних закладів: реальні, технічні, спеціальні, професійні навчальні заклади.

З метою поширення ремісничої справи, особливо серед малозабезпеченого прошарку населення та селян, професійно-технічну освіту було доповнено ремісничими школами. Стосовно яких наприкінці XIX ст. було ухвалено наступні положення: у 1893 р. – про школу ремісничих учнів, у 1895 р. – про нижчі ремісничі школи, у 1897 р. – про селянські ремісничі навчальні майстерні. Такі школи призначались для вивчення первісних прийомів ремесла, удосконалення якого відбувалося на практиці, що акцентувало увагу на якісному засвоєнні навичок в процесі навчання.

На початку XX ст. в енциклопедичному словнику Ф. Брокгауза, І. Ефрона було сформульовано наступне тлумачення: «Технічна освіта – один з видів спеціальної освіти, для розповсюдження якої існують школи нижчі, середні, вищі: перші два розряди надають необхідні пізнання для нижчих та середніх службових органів у різних галузях промисловості (для робочих та техніків), вищі школи приготують керівників технічних робіт (інженерів)» [1, с. 125]. Тут же, при описуванні існуючих технічних навчальних закладів, до розряду нижчих технічних училищ поряд з ремісничими училищами та школами з підготовки робочих кадрів включені і «промислові училища різних найменувань за особливими статутами». З цим можна не погодитись, запропонувавши інший підхід до оцінювання рівня таких училищ.

Промислові училища, які підпорядковувались іншим міністерствам, почали засновуватись у 70-их роках XIX ст. До їх числа відносились: гірничотехнічні навчальні заклади, залізничні технічні

училища, землемірні училища та ін. Основною метою функціонування цих навчальних закладів була підготовка фахівців середньої виробничої ланки, які могли працювати помічниками інженерів або керівниками праці робітників. Виконання такої роботи вимагало значно вищого рівня теоретичних знань і практичних навичок ніж у робітників. Відповідно до таких вимог були складені навчальні плани училищ, визначені умови вступу, встановлено термін навчання та загальну організацію навчального процесу.

На навчання в технічні училища, підпорядковані іншим міністерствам, приймалися хлопчики віком від 14 до 17 років, які мали надати документ про закінчення повітового або міського училища. В таких навчальних закладах викладались: *закон Божий, російська мова, географія, математика, фізика, механіка, креслення*, а також *дисципліни професійної спрямованості*. Викладацький штат формувався з осіб з вищою освітою у відповідній галузі. *Керівникам та викладачам таких училищ надавалися права державних службовців.*

Навчальний курс у гірничотехнічних і залізничних училищах тривав три роки. Після чого впродовж одного-двох років учням необхідно було пройти практику за спеціальністю, надавши відповідний відгук з підприємства. Після практичного підтвердження фахової відповідності випускники отримували атестат з певної спеціальності, що розширювало можливості подальшого працевлаштування. Перспектива подальшого навчання випускників у вищих технічних навчальних закладах у залізничних та гірничих училищах не розглядалась.

Аналізуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що рівень організації навчального процесу в «промислових училищах за особливими статутами» відповідав роботі нижчих, а з деяких питань – середніх технічних училищ. Після впровадження Міністерством народної освіти нормативно-правової бази з розвитку промислової освіти навчальні відділи міністерств намагались переробити статuti підпорядкованих їм технічних навчальних закладів відповідно до Основних положень про промислові училища. Тому достатньо обґрунтованим буде позиціонування технічних училищ інших міністерств в одному розряді з середніми та нижчими технічними училищами Міністерства народної освіти як промислових навчальних закладів, які відносились до системи середньої технічної освіти.

Як свідчать результати аналізу, єдиного чіткого визначення поняття «середня технічна освіта» не існує. Узагальнюючи результати проведених досліджень, визначимо середню

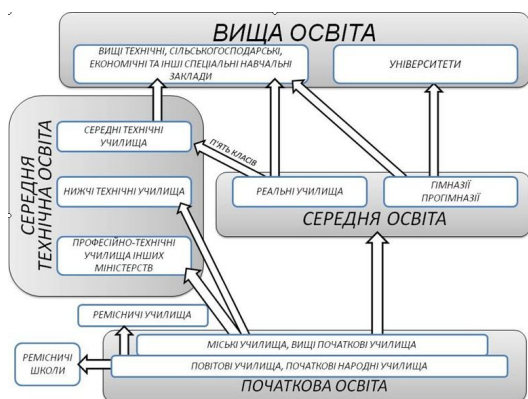

технічну освіту періоду кінця XIX – початку XX ст. як ступень професійно-технічної освіти, призначену для підготовки виробничих кадрів середньої ланки промисловості. Класифікацію професійно-технічних освітніх закладів за рівнями підготовки умовно здійснимо за ознакою кваліфікаційного рівня підготовки випускників: нижчі (призначені для підготовки робітників), середні (для підготовки організаторів та керівників первинних ланок на виробництві, помічників інженерів) та вищі (для підготовки інженерів певної галузі).

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, наприкінці XIX – початку XX ст. середня технічна освіта являла собою певний рівень технічної освіти, яка, в свою чергу, була вагомим складовою професійної школи у загальній освітній системі. Навчальні заклади, які були класифіковані як віднесені до середньої технічної освіти, представлені на схемі (мал. 2) у співвідношенні з іншими навчальними закладами загальної освітньої системи.

Необхідно зауважити, що представлена на рис. 2 схема є умовно спрощеною, оскільки не враховує розподілу освітньої системи на чоловічу та жіночу, не виділяє окремо духовні та учительські навчальні заклади. Це обумовлено тим, що технічна освіта була доступна виключно для осіб чоловічої статі, до яких при вступі в технічні училища різних рівнів не висувались вимоги з наявності духовної чи учительської освіти.

Охарактеризовані результати дають можливість концептуального усвідомлення організаційно-методичних та професійно-орієнтованих засад навчально-виховного процесу в середніх технічних училищах і створюють основу для подальших розвідок з розбудови середньої технічної освіти Катеринославщини в кінці XIX – на початку XX ст.

Мал. 2. – Місце середньої технічної освіти в загальній освітній системі в кінці XIX – на початку XX ст.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брокгауз Ф. А. Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон. – СПб. : Изд. Дело, 1901. – Т. 33 – 478 с.
2. Григорьев В. В. Исторический очерк русской школы / В. В. Григорьев. – М.: Тов-во тип. А. И. Мамонтова, 1900. – 599 с.
3. Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України; головний ред. Василь Григорович Кремень]. – Київ: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Про освіту: Закон України №1060-ХІІ від 23.05.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> – (19.02.2016).
5. Профтехосвіта України ХХ століття: енциклопед. вид. / АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти; упоряд.: Н. Ничкало, І. Лікарчук, Н. Падун [та ін.]; наук. рада: В. Кремень (голова), А. Гуржій, С. Дорогунцов [та ін.]. – Київ: АртЕк, 2004. – 872 с.
6. Сборник материалов по техническому и профессиональному образованию: Общий план промышленного образования и материалы по организации и устройству промышленных училищ различных типов / Мин-во народного просвещения, отделение промышленных училищ. – Вып. II. – СПб., 1895. – 588 с.

BIBLIOGRAFIYA

1. Brokhauz F. A. Entsiklopedychesky slovar' / F. A. Brokhauz, Y. A. Efron. – SPb.: Yzd. Delo, 1901. – T. 33. – 478 s.
2. Hryhor'ev V. V. Ystorycheskyy ocherk russkoy shkolu / V. V. Hryhor'ev. – M.: Tov-vo typ. A. Y. Mamontova, 1900. – 599 s.
3. Entsiklopediya osvity / [Akad. ped. nauk Ukrayiny; holovnyy red. Vasyly' Hryhorovych Kremin']. – Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.
4. Pro osvitu: Zakon Ukrayiny №1060-KhII vid 23.05.1991 r. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> – (19.02.2016).
5. Proftekhosvita Ukrayiny KhKh stolittya: entsikloped. vyd. / APN Ukrayiny, In-t pedahohiky i psykholohiyi prof. osvity; uporyad.: N. Nychkalo, I. Likarchuk, N. Padun [ta in.]; nauk. rada: V. Kremen' (holova), A .Hurzhiiy, S. Dorohuntsov [ta in.]. – Kyiv: ArtEk, 2004. – 872 s.
6. Sbornyk materyalov po tekhnicheskomy u professyonal'nomu obrazovanyu : Obshchyy plan promyshlennoho obrazovanyu u materyaly po orhanyzatsyy u ustroystvu promyshlennykh uchylshch razlychnykh tyfov / Myn-vo narodnoho prosveshchenyya, otdelenye promyshlennykh uchylshch. – Vyp. II. – SPb., 1895. – 588 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БАБЕНКО Марина Олегівна – старший викладач кафедри інженерної механіки Красноармійського індустріального інституту Державного вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет»

Наукові інтереси: розбудова середньої технічної освіти в Катеринославщині в кінці XIX – на початку XX ст.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ВABENKO Maryna Olehivna – Senior Lecturer of the Department of Mechanical Engineering,

Krasnoarmiysk Industrial Institute of the State Higher Educational Institution «Donetsk National Technical University».

Circle of scientific interests: development of secondary technical education in Ekaterinoslav region in the late XIX–early XX century.

УДК 658:171

ВЛАСЕНКО ВІКТОРІЯ ФЕДОРІВНА –

методист факультету менеджменту, економіки та права
Кіровоградська льотна академія
Національного авіаційного університету
e-mail: vlasenko.vika@ukr.net

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПОНЯТТЯ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні все частіше зустрічається розуміння культури як способу життя та системи поведінки, норм або цінностей будь-якої соціальної групи (наприклад, міська культура, культура поколінь, культура організації). Таке поняття культури не передбачає строгої стабільності і впорядкованості культурної системи, оскільки до певної міри вона може змінюватися і перетворюватися в залежності від соціальної ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема міжкультурного спілкування була об'єктом вивчення багатьох учених (Ф. Бацевич, Дж. Бедлнкс, О. Бондаренко, Н. Бориско, Дж. Валімай, М. Вайнберг, В. Вогт, Р. Ворен, І. Воробйова, А. Гордєєва, Ю. Друзь, А. Іванова, С. Литвин, професійного спілкування (Л. Барановська, Г. Локарева, Г. Мешко, І. Радомський, Л. Савенкова), виховання культури міжкультурного спілкування (К. Джеджера, З. Донець, А. Клепкіова, І. Мачуська, В. Полторацька, І. Тимченко, М. Триняк), готовності фахівців до діяльності (А. Асмолов, М. Дьяченко, О. Коберник, О. Кучерявий, А. Линенко, М. Пайкуш, В. Сластьонин), готовності до іншомовного спілкування (М. Галицька, Л. Гапоненко, І. Комарова, Н. Логутіна) та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усі культури є неоднорідними за своїм складом. Найчастіше суспільство являє собою злиття різних етнічних культур і субкультур. І всім їм притаманні свої ідеали, цінності, норми поведінки, погляди на той чи інший предмет. Саме тому люди неминуче вступають у протиріччя і конфлікти один з одним, а саме – конфлікти міжкультурні. Існує

безліч визначень поняття «конфлікт». В цілому, під цим розуміється будь-який вид протиборства чи розбіжності чііхось інтересів. У більш вузькому сенсі – в сенсі проблем, що виникають при міжкультурному спілкуванні – конфлікт буде розглядатися нами не як зіткнення, протиборство чи конкуренція культур, а як порушення комунікації між людьми [7, с. 47].

Хотілося б загострити увагу на тих аспектах, які тісним чином пов'язані з проблемою міжкультурного спілкування. Особливості комунікації взаємодіючих культур доказано, що залежно від переведення (у широкому сенсі цього слова – під перекладом в даному випадку маються на увазі не тільки слова, фрази і пропозиції, а й жести, міміка, їх тлумачення, тлумачення поведінки – так звана атрибуція) між представниками різних культур може виникати повне нерозуміння (відсутність чого-небудь загального) або розуміння. Проміжним варіантом буде пошук того, що може об'єднати дві сторони [7, с. 68].

У культурній антропології виділяють кілька видів міжкультурних конфліктів [8, с. 123]. Конфлікти між різними етнічними групами та їх культурами (наприклад, між вірменами і азербайджанцями, грузинами і осетинами); релігійними групами, представниками різних релігій (наприклад, між християнами-коптами і рещтою єгиптянами, що сповідують мусульманську віру); поколіннями і носіями різних субкультур (проблеми «батьків і дітей», «міста і села» тощо); традиціями і новаціями в культурі тощо.

У процесі спілкування з представниками інших культур причинами напруженості і